

MOST LENNE SZÁZÉVES MUHARAY ELEMÉR

„Muharay Elemér. Sokaknak már csak egy homályos név, másoknak már az sem. Nekem szellemi jótevőm, útbaigazítóm, vissza-visszamosolygó halottam.”¹ – írta róla 1981-ben Csoóri Sándor. Egykori tanítványai ma is nagy tisztelettel és szeretettel beszélnek róla, sokan még ma is érzik kézfogása melegét és sorsukat irányító-meghatározó segítségét. Életéről, kutató-, gyűjtő- és írói munkájáról, az ellenállási mozgalomban betöltött szerepéről számtalan cikk, hosszabb-rövidebb tanulmány jelent meg. Munkásságáról emlékműsorok hangzottak el rádióban, televízióban, színpadokon. Budapesten emléktáblát állítottak neki, patinás táncegyüttes viseli a nevét, emlékét Tárnokon és Fóton a róla elnevezett utcák, a fóti Vörösmarty Művelődési Ház falán elhelyezett emléktábla és a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány egyik szakalapítványa őrzi, Szabó Iván szobrászművész emlékérmét formázott róla ... Csak szülővárosa nem vett róla eddig tudomást, mintha nem is létezett volna.

Pedig éppen ebben az esztendőben, 2001. október 20-án ünnepelhette volna századik születésnapját. Ki is volt ő valójában? Jelen tanulmány terjedelménél fogva nem vállalkozhat arra, hogy teljes életrajzát és a Muharay-életművet részletesen bemutassa, inkább csak sommázása a róla megjelent írásoknak, visszaemlékezéseknek. Eddigi életrajzírói többnyire baloldali beállítottságát hangsúlyozták, már-már kommunistának, vagy szocialistának feltüntetve. Pedig nem volt az. Mindenhonnan igyekezett a jót átmenteni, annyira, amennyire az az ő értékrendje szerint az egészséges nemzeti tudat ápolásába, építésébe belefért. Bíró András író jellemzi őt megfelelő tömörséggel: „Ő a maga útját járta, távol a napi politikától, sem balra, sem jobbra nem hajolva.”²

Nem tudni, ki írta róla a halála alkalmából a Magyar Híradó 1960. februári számában a következőket, de érdemes belőle idézni: „... Kimért, lassú lépésekkel jött mindig, megállt az ajtóban és nézte fellobbanó tekintettel, szinte megáldotta a népdal ütemére táncoló fiatalokat. Hogy ki volt ő? Hogyan jött ahhoz, hogy valakit megáldjon? Hogyan jött a hajdani évezred sámánjának tisztségéhez? Egy belső ösztönzés, a hivatás küldötte. Így volt ő is. Feláldozott hírt, vagyont és mint a bibliai szegény halászok, elindult, hogy az európai kultúra külvárosi selejtyébe süllyedő nemzetet elvezesse a nemzeti kultúra forrásához, hogy mindenféle pártpolitika nélkül magyarrá tegye azt az ifjúságot, amelyet szerinte: »az Isten a legnagyobb tehetséggel áldott meg, de ugyanakkor vakká is tette, hogy saját maga ne vegye tehetségét észre«. Ő vállalta, hogy ezt a nemzeti vakságot feloldja és fiataljainkat visszavezeti a magyarságához. S hogy mindezt miért tette, azt saját szavai bizonyítják: »Ezer éven át élt a magyarság Nyugat és Kelet határában. Égette, pusztította, öldöste Kelet és Nyugat. Hamis próféták számtalanszor megjósolták teljes pusztulását. És ez a nemzet ennek ellenére is még mindig él. Ez csak a Gondviselés akaratából lehetséges és azt jelenti, hogy ennek a kicsiny nemzetnek még hivatása van. Aki ezt a hivatást feladja, nemcsak magyarságát, hanem emberségét is megtagadja.« Ezért a nemzeti elhivatottságért áldozta életét. Népi együtteseket, táncsoportokat szervezett, tanított. Mindenütt segített, ahol a magyar nemzeti kultúra érdekében valamit elkezdtek. Egyik nap a tanyai népiskola elemistáit oktatta, a másikon az egyetemista egyesületeknél találkoztunk vele. Barátai azt mondták, hogy ő a magyar népi kultúra örök összeesküvője. S az volt ő valójában. Mint ahogy a jó pap mindhalálig hú marad esküjéhez, úgy ő is, a magyar népi kultúra elhivatottja, az utolsó szívdobbanásig küzdött nemzete felemelkedéséért. »Fizikailag legyőzhet minket Kelet vagy Nyugat, de ha szellemileg erősek és magyarok tudunk maradni, és

¹ Csoóri Sándor: A sugalmazó ember [Tiszatáj 1981/X/25]

² Bíró András levele Mizsei Béla volt országgyűlési képviselőnek

ezt a magyarságot nemcsak sírvavigadó szólamokban éljük, feltámadunk.« A látszólagos reménytelenségben sem adta fel önként vállalt hivatását, a magyar szellemi élet nemzetivé, valóban magyarrá tételét. Meghalt Muharay Elemér. Ahogy én őt ismerem, azóta már a menyeyei főhatóság előtt is a magyarság nemzeti felébredéséért küzd.»

Muharay Vendel Elemér 1901. október 20-án született Jászberényben egy kis tanyán, amely a Hajtának nevezett határrészen feküdt, apai-, anyai ágon tősgyökeres jász családba. Az apai ág ősei a török időkben a Nógrád megyei Mohora községben éltek, onnan települtek át Jászberénybe az 1500-as évek második felében. A nógrádi község nevéből alakult ki a Muhoray, később a Muharay, végül – az elszegényedéssel párhuzamosan – a Muhari család-név.³ Már nagyapját, majd apját is ez utóbbi néven anyakönyvezték, apja azonban később az eredeti írásmódra hivatkozva kérte a családnév helyesbítését. Ez meg is történt, de egy betűt ezúttal is elírtak: „*A váci püspöki szentszék 1923. évi ápr. 19-én kelt 1922. sz. rendelete szerint: mivel a megkeresztelt atyjának vezetékneve az egri érseki főszentszék 1923. évi márc. 30-án kiadott 1623. sz. rendelete szerint helyesen: Muharay, így a megkeresztelt vezetékneve is helyesen Muharay.*”⁴ Ettől kezdve a családnak ez az ága a Muharay családnévet viseli, s innen származik az a kettősség, mely szerint őt is hol Muhoraynak, hol Muharaynak említik.

Az édesapa, idősebb Muharay Mihály 1893. május 15-én kötött házasságot Jászberényben, a helybéli születésű Velkei Amáliával. Egy ideig néptanítóként tengődött Jászberényben, először nagyapja rekettyési tanyáján, később a Hajtán lakott, majd a szűkös anyagiak miatt a vasúthoz szegődött Debrecenbe, ahová az elemi iskola hatodik osztályának elvégzése után Elemér fia is követte. Az édesapa 1911-ben visszaköltözött Jászberénybe, de maradt a vasútnál, előbb mint altiszt, a főtávírási vizsga letétele után pedig főtiszt. 1913-ban Szolnokra helyezték, 1919-ben pedig Kiszepesre került. Elemér fia először szintén a vasútnál vállalt állást, később különböző alkalmi munkákkal kereste kenyerét, miközben tanult: magánúton elvégezte a négy polgárit, majd a gimnázium ötödik és hatodik osztályát.

1918-ban a (tizenhét éves korában!) belépett a köztársasági hadseregbe, amelynek következményeként hosszadalmas, keserves román fogság jutott osztályrészül.

1921-ben Budapesten napszámoskodott, később raktárkezelő-segéd lett. Közben elvégezte a Bolváry-Mattyasovszky-féle színi- és rendezőiskolát. Ezen a pályán akkoriban nem boldogult. 1926-1928 között Franciaországban és Németországban keresett megélhetést s újabb ismereteket. Jórészt fizikai munkája közben nemzetközi rangú rendezők módszereit és fogásait leste el.⁵ Nyugaton döbönt rá a magyar népi kultúra értékeire, ekkor határozta el, hogy további munkáját és életét a hazai népi kultúra szolgálatának szenteli.

Hazatérve Bartók és Kodály példája nyomán, munkásságuk adaptálásával teljes erővel a magyar színjátszás megújítása felé fordult. Először vidéken jutott színészi és rendezői szerződéshez, majd 1931-ben a pesterszébeti Erzsébet Színház rendezője lett. Egy ideig a Magyar Színházban is működött. Sokat foglalkozott a fiatal színészekkel, erőteljesen szorgalmazta azok anyagi és művészeti helyzetének rendezését.⁶ Emiatt a hatóságokkal is meggyűlt a baja.

Önállósodni törekedvén, elindította az Új Tháliát, majd ennek gyér sikere után a Művész Stúdiót (ahol Bihari Józseffel, Bánhidya Lászlóval és más hivatásos színészekkel dolgozott együtt). Ekkor már határozott, világos célja volt a népi játékkultúra kifejlesztése. 1936-ban Dunakeszi parasztfiatalok előadták néhány meseföldolgozását.

Közben 1935 végétől – egyéb tevékenysége közepette – a Kelet Népe című folyóirat szerkesztője lett. A Kelet Népe alapítása három író – Szabó Pál, Sinka István és Barsi Dénes – nevéhez fűződik. 1936-ban Gyulán nyomták a lapot, de Budapesten is működött egy fiók-

³ Ördög Margit-Muhoray György-Velkeiné Pócz Ilona: Muhoray Mihály (1898-1969) [Bp., 1995] 9.

⁴ Jánoshida, róm. kat. plébánia kereszteltek anyakönyve 1870. év, 40. sorsz.-hoz megjegyzésként írva.

⁵ Ohati Nagy László: Kilencvenéves lenne Muharay Elemér [Honismeret 1992/1]

⁶ Kertész Tibor: 35 éve hunyt el Muharay (Muhoray) Elemér népiszínház-szervező, a faluszínpad-mozgalom elindítója [Berényi Kármentő 1995/2]

szerkesztőség Muharay vezetésével előbb egy Prohászka utcai kis trafikban, később Püski Sándor Váci utcai lakásán. A Kelet Néperől annyit illik tudni, hogy a korábban megszűnt Válasz című folyóirat szerepét szándékozott betölteni, de nem tudott olyan félreérthetetlenül és egyértelműen a népi mozgalom orgánuma lenni, mint a Válasz. Legtöbbet publikáló munkatársa Móricz Zsigmond volt, de gyakran szerepelt a Kelet Népeben Németh László (pl. Iszony című regénye e folyóiratban jelent meg először folytatásokban), Veres Péter, Féja Géza, Sinka István, Tamási Áron, Szabó Pál, Barsi Dénes, Takáts Gyula, Muharay Elemér és sok fiatal agrárszakember is. A Kelet Népe Móricz Zsigmond haláláig, 1942 szeptemberéig jelent meg. Akkor már a népi mozgalomnak legelterjedtebb és legnépszerűbb folyóirata a Magyar Élet volt.⁷

1937. október 15-én magánéletében gyökeres változás következett be, ugyanis ekkor vette feleségül a költői vénákkal megáldott Zakar Editet (Margittay Edit álnéven számos verse jelent meg). A Kelet Népe ekkor már (1936 őszétől) a Tatay Sándor és nővére által rendelkezésükre bocsátott átjárószobában működött. Muharay újdonsült hitvese szintén a Kelet Népe munkatársa lett, aki sok év távlatából így emlékszik vissza ezekre az évekre: „A szerkesztőség egy bérelt lakásban kapott helyet, ahol a rendelkezéseimre bocsátottak egy kis szobát, és minimális fizetést is kaptam. Kéziratokat, fiatal paraszt írók munkáit olvastam és gépeltem, de szponzornak alkalmas, befolyásos emberek felkeresésével is megbíztak. Nagyon szerettem ezt a munkát! Rengeteget tanultam. A kéziratokon keresztül megnyílt előttem egy számomra addig ismeretlen valóság. Jó volt egy olyan csapathoz tartozni, aki hitt valamiben, és tenni is akart egy jobb világért. Éreztem hogy szükség van rám, és végre valahol hasznos lehetek.”⁸

Muharay szerkesztői munkájának közepette sem hanyagolta a népi színjátszás ügyét. Megkezdett munkájáról Györffy István, a neves néprajztudós 1937-ben írt tanulmányában így számol be: „Az újabb időben egyik népi eredetű fiatal magyar színész népi játékszínt alapított Budapesten, melyben népmeséket, népmondákat, népballadákat drámai hagyományokat adott elő fiatal színészekkel, akiket igyekezett a nép drámai előadásstílusába belénevelni. Ezeket a néphagyományokból színre alkalmazott egyfelvonásos játékokat a falura szánta azzal a céllal, hogy a paraszt fiatalság minden pesti iskolázottság nélkül a maga természetes stílusában játssza, magáévá tegye, s a nép között felélessze vagy életre keltse a magyar paraszti drámát, melyből idővel kisarjadhat a népi-nemzeti magyar dráma.” A Művész Stúdiót azonban 1938-ban rendészeti okokra való hivatkozással bezáratták. A nagy professzor, Györffy István hiába üdvözölte működését.

Muharay ezután „kiment a faluba”. Dunakeszin (1937), majd Fóton (1939) létrehozta első népi együtteseit. Utóbbi, a fóti Faluszínpad a népi együttes klasszikus példájának tekinthető.⁹ Darvas József írja róla az első fóti próbák megtekintése után: „Muharay Elemér, egy paraszti sorból fölszármazott fiatal színpadi rendező, már esztendőök óta próbálkozott, hogy határozott formát adjon azoknak a vágyaknak és szándékoknak, amelyek egy nagy népi kulturális mozgalom megteremtését sürgették. Elgondolása az volt, hogy a népet rontó, idegen szellemű és rossz szellemi hatásokkal csak egy átfogó kulturális mozgalom lehet szembeállítani. Olyan mozgalom, amely a népi hagyományok tudatosításán keresztül magából a népből, a nép öntevékenységéből kiindulva fejleszti ki egy, az igazi magyar szellem eredményeit befogadó közösséget. Nem közönséget, hanem igazi közösséget.

Kísérleteit Dunakeszin kezdte el, ahol dramatizált régi népmeséket, népi játékokat, balladákat, népdalokat tanított be egyszerű parasztoknak, – nem azért hogy felhozza őket a városba és színházat játszasson velük, hanem, hogy igazi építő szórakozást, szellemi nevelést adjon a falunak. A kísérlet jól sikerült: a falu népe szeretettel, lelkesedéssel fogadta a kezdeménye-

⁷ Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom [Bp., 1989] 189-190, 276.

⁸ Muharay M. Edit: Életemnek volt tavasza 3. rész [Nők Lapja 1999/44] 57.

⁹ Tasi József: „Népművészeti tanár úr” [Tiszatáj 1981/X/17]

zést, – de a hivatalos fórumok felől nem csak támogatás nem mutatkozott, de kellő megértés sem. Így azután valóban csak kísérlet maradt a megkezdett munka.

Most azután több évi tehetetlen próbálkozás után Zsindely Ferenc államtitkár és Kovrig Béla miniszteri tanácsos megértő támogatása következtében talán mégis elindul az igazi építés. Fóton, ahol hetekkel ezelőtt kezdődött a munka, már nem kísérlet folyik, hanem az első tervszerű lépés történik, egy országossá szélesedő mozgalom irányában. S most, mikor látjuk a kezdeti eredményeket, meg kell állapítani, hogy jó irányba történik... Reméljük, hogy Fót ebben a vonatkozásban is elindulás lesz: elindul innen útjára egy új szellem, amely nem kívülről akarja szép szavakkal megmenteni a pusztuló népi értékeket, hanem lehetőséget ad arra, hogy maga a nép menthesse meg azokat. A fóti példa azt mutatja, hogy ez a megoldás egyetlen útja.”¹⁰

Az ötezer faluszínpad terve azonban – melyet Darvas József is felkarolt – nem valósulhatott meg, magát a fóti kezdeményezést is betiltotta az akkori kultúrpolitika.

A következőkben egyre inkább kiterjed Muharay nevelői tevékenysége. Úgy tűnik, végre révbe érkezik. A negyvenes évek elején hagyományművelést tanít a KALOT¹¹ érdi népiskoláján (a néptánc oktatói Molnár István és Szabó Iván, Jankovich Ferenc pedig az énektanár), a népiskola és a Györffy Kollégium fiataljaiból együttest szervez s a Levente-együttes sikeresen szerepel a weimari és firenzei ifjúsági találkozókön.¹²

Tevékenységéről a korabeli újságok sűrűn tudósítanak: „A KALOT Műsorközpontja, amely eddig is teljes erejével a magyar népkultúrát szolgálta, most újabb örömet szerez mindazoknak, akik szívükön viselik népművészetünk sorsát. Muharay Elemér, a »Magyar Játékszín« kitűnő összeállítója egy farsangi műsort dolgozott ki, amelyet teljes egészében a magyar néphagyományokból állított össze. A műsorban kórusdarabok, néptáncok, mesejátékok, népdalok, legénybeszédék gyönyörű csokorba kötve szerepelnek. Ez az első magyar szellemű műsor, amelyet valóban csak magyar művészek és írók alkotásai töltenek meg. Ajánlatos lenne, hogy felelős kulturális vezetőink érdeklődése mindinkább az ilyen természetű és szellemű műsorok felé forduljon. Mindannyiunk közös érdeke, hogy a város is megismerhesse a valódi magyar mulatság formáját.”¹³

Muharay eközben könyveket is írt. A KALOT 1940-ben megjelentette könyvecs-kéjét, a *Magyar Játékszínt*, tizenhat mese és ballada foglalatát, részletes rendezői útmutató-sokkal. Ennek Püski Sándor új, bővített kiadását is megjelentette, Szabó Iván illusztrációival. Ugyancsak a KALOT adta ki *Hagyományunk, műveltségünk, életünk* című munkáját. Katonai kiadásban látott napvilágot, de országos érvényű volt *Az ifjúvezető kulturmunkája* című zsebkönyve. 1944-ben jelent meg Bartók Jánossal közös munkája, a *Balladamondó* könyv. A hatvanhét csodálatos szépségű ének, vers a maga sokféleségével tükrözi, reprezentálja a teljes magyar balladakincset. A KALOT 1942 januárjától rábízta *Ifjúságunk* című (egyszerű kivitelű, de igen jelentős országos hatású) lapjának szerkesztését.¹⁴

1942 februárjában előadóként részt vett a Kálvin téri paraszt-munkás-értelmiségi ifjúsági konferencián, melynek a falukultúra, a műkedvelés és a faluszínpad volt a témája. E találkozó természetes folytatása lett Balatonszárszón az 1942-es, majd a sokkal jelentősebb 1943-as konferencia, ahol Muharay *Népi kultúra, közösségi kultúra* címmel tartott előadást, és a vitákban is aktívan kivette a részét. Az augusztusi tábor résztvevői az előadások végeztével, vacsora után tábortűz körül gyűltek össze, s itt Balla Péter vezetésével magyar nótákat tanultak és gyakoroltak, felolvasásokat, szavalatokat hallgattak, a Muharay által rendezett népi játékok-

¹⁰ Darvas József: Fótról indul el hódító útjára a népi színjátszás új mozgalma [Kis Újság 1939. nov.] 7.

¹¹ KALOT = Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Titkársága

¹² Tasi József: „Népművészeti tanár úr” [Tiszatáj 1981/X/18]

¹³ Magyar Szemle, 1941. január

¹⁴ Ohati Nagy László: Kilencvenéves lenne Muharay Elemér [Honismeret 1992/1] 19.

ban és táncokban gyönyörködtek.¹⁵ Az 1943-as konferenciának egyébként meglehetősen gazdag irodalma van, főként a Püski Sándor kiadásában megjelent könyv nyomán.

Szülővárosában is kifejtett tevékenységét Mizsei Béla, a Jászság volt országgyűlési képviselője segít feleleveníteni: „Muhoray Elemérrel 1943-ban találkoztam itt Jászberényben. Már korábban hallottam róla egyetemista barátaimtól, akiket megtanított a konyi verbunkosra, s akik azután a Leventében több fiatalot megtanítottak erre a népi táncra, és a Levente-napon a sportpályán el is táncoltuk azt. Akkoriban divott a kulturális forradalom a népi kultúra javára, melyet az idősebbek a Leventében sem nagyon kedveltek. Muhoray Elemér, aki a népi játékok, népdalok és táncok, valamint a népi művészetek nagy apostola volt, tánc- és színművészeti csoportokkal járta az országot. Így került el Jászberénybe is. Megkoszorúzták a hősi emlékművet, majd a Margit-szigeten lévő Leventeotthonban értekezletet tartottak gazdasági kérdésekről is. Ezen a Kertmagyarországra való áttérést emlegették. Elmondották, hogy amennyiben a németek megnyerik a háborút, az orosz táblán annyi búzát termelnek, hogy a mi búzáinkat nem tudjuk eladni. Magam is hozzászóltam a kérdéshez azzal, hogy az értékesítő szövetkezetekre nagy szükség lenne, mert hiába termel a termelő, ha nem tudja eladni.

A délután folyamán a Margit-szigeten előadták a Mátyás király aranyszőrű báránkját, amelynek bizony elég gyérszámú közönsége volt. Volt neki egy kiadványa a népi játékokról, melyet próbáltam a paraszti ifjúság előtt népszerűsíteni, azonban nem jártam sikerrel. Akkoriban a paraszti színjátszó csoportok inkább a giccses népszínműveknek hódoltak. Később a Magyar Állami Népi Együttes bölcsőjénél dolgozott Muhoray Elemér, s nagyon sokan, akik ezen a téren dolgoztak, sokat köszönhetnek neki.”¹⁶

Muharay antifasiszta tevékenységének a terjedelem szabta korlátok miatt csak futólagos említésére van lehetőség. Annyit azért meg kell említeni, hogy a nyilas rémuralom idején tevékenyen részt vett az ellenállási mozgalomban, bevonva együttese tagjait is. A Muharay-együttes belső vezetését egy nagyrészt egyetemistákból álló lelkes fiatal alkotta, szoroson tömörülve Muharay Elemér mellé, maga mellett tudva a tánckar vezetőjét, Szabó Ivánt is. A csoport egységes fellépésének köszönhető, hogy mind több munkásfiatal, egyetemista és fősikolás kapcsolódott hozzájuk. Volt egy pártoló tagság, melynek tagjai vidékről jöttek fel olykor-olykor meglátogatni a csoportot, közéjük tartozott például az akkor Kolozsváron jogász-kodó Jancsó Miklós, valamint Béres Ferenc. Ekkor csatlakozott hozzá a tizenkilenc éves ifjú, Vitányi Iván, aki hamarosan lebukott ugyan, de a később a Muharay-együttes és a belőle sarjadó Tánc- és Kórusművészeti népi kollégium vezéralakja lett.¹⁷

Muharay 1945-ben – a Nemzeti Parasztpárt egyik képviselőjeként – tagja lett a Budapesti Nemzeti Bizottságnak E testület átmenetileg – amíg a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány a fővárosba nem érkezett – gyakorlatilag a kormány szerepét is betöltötte. Muharay időközben ismét életrehívta az együttest, s a most már „Muharay-együttes” néven működő csoporttal két és fél év alatt az ország különböző részeiben több mint százötven pezsdítő erejű bemutatót tartottak, s igen sokat tettek népművészetünk megújításával, elterjesztésével, megszeretetésével. Az együttes sok-sok fiatalot nevelt soraiban, akik ma is sok szeretettel vallják őt tanítójuknak, mesterüknek. Legtöbbjük ma is kulturális életünk jelentős egyéniségei.

Muharay 1949 végéig egyben a Parasztpárt kulturális osztályának vezetője, a Színházi Plenáris Bizottság, majd a Szabadművelődési Tanács tagja, tele munkával, sokakat magával ragadó kezdeményezéssel. Amíg a napi politika félre nem söpörte az ilyen törekvéseket.

1950-ben – megalázó módon – az illetékesek a Fővárosi Operettszínházhoz irányították dramaturgnak. Kénytelen volt elfogadni: feleségével együtt hat gyermeküket nevelték. 1951-től a Népművészeti (később Népművelési) Intézet néprajzi osztályára került, nem sokkal ké-

¹⁵ SZÁRSZÓ (Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadás- és megbeszélés-sorozata) [Bp., 1943] 6, 168.

¹⁶ Mizsei Béla írásbeli visszaemlékezése.

¹⁷ M. Kiss Sándor-Vitányi Iván: A magyar diákok szabadságfrontja [Bp., 1983] 72-73.

sőbb a részleg vezetője lett. A néptánckutatás széleskörű megindítása, a magyar népzene katalógusának felállítása fűződnek nevéhez. Ettől kezdve sorra jelentek meg könyvei. 1957-ben lát napvilágot talán legjelentősebb könyve, a *Mesejátékok*. Tizenegy, immár teljesen kiérlelt színpadi játékot tartalmaz. Hattyúdala az 1959-ben előadott nagyszabású háromfelvonásos daljáték, a *Gyöngyös Gyöngyi szép szerelme*. A Népművelési Intézetet, úgymond, átszervezték, létszáma megcsappant. Muharay Elemér ugyan papíron megmaradt osztályvezetőnek, de még a szobájából is száműzték. Testileg-lelkileg megtört, megöregedett. Nemsokára halálos kór ütötte le a lábáról, 1960. február 2-án elhunyt.¹⁸ Rövidesen a napilapok adták hírül:

„Meghalt Muharay Elemér

Muharay Elemér, a Népművelési Intézet osztályvezetője, 58 éves korában, hosszú szenvedés után elhunyt. Szegényparaszti családból származott, pályamunkás, majd gyárimunkás volt. Még nem volt 18 éves, amikor a vöröshadsereg katonájaként harcolt a magyar munkás-hatalomért. Jelentős szerepe volt a két világháború közötti időszakban a munkás és paraszt műkedvelő színjátszás formáinak kialakításában, ő kezdeményezte a fői faluszínpadot. A felszabadulás után megalakította a Muharay-együttes néven országsszerte ismert Magyar Népi Ének-, Tánc- és Játékegyüttest. Kiváló munkássága elismeréséül a Magyar Szabadság Érdemrend, a Munka Érdemérem és a Szocialista Kultúráért kitüntetésekkel kaptak.

Muharay Elemért a Népművelési Intézet saját halottjának tekinti. Temetése hétfőn 14,30 órakor lesz a Farkasréti temetőben (MTI).”¹⁹

Az utolsó, legnehezebb időszakát felesége és egyben sokáig közvetlen munkatársa, Muharayné Zakar Edit foglalja össze:

„A férjem helyzete sem volt könnyű. Az új világ, amit annyira várt, később sok csalódást, keserűséget okozott neki is. Ideges volt és türelmetlen a gyerekeivel. Otthon a feszültségtől sziporkázott körülötte a levegő. Amikor már lehetetlen volt vele egy lakásban Pesten maradni, felpakoltam a gyerekeket, és vidékre menekültem velük. A Balatonnál sikerült szerezni egy kis faházat. Én a helyi óvodában kaptam kiegészítő állást, ahová a kicsiket is magammal vihettem, a nagyobbakat meg beírtam a legközelebbi falusi iskolába. Petróleumlámpa mellett írták a leckét. A kertben zöldségeket ültettem, tyúkokat tartottam. Így mindig volt friss hús és tojás a konyhában. A szomszédból hoztuk a frissen fejt tejet. A gyerekek egy-két hét alatt szinte kivirultak, minden bajuk elmúlt, boldogok és felszabadultak voltak. Még télen sem akartak visszamenni Pestre. A közeli erdőből szedtük össze a tüzelőnek valót... De férjem közben súlyosan megbetegedett, és ismét szüksége volt rám.

1956 után a munkahelyét megszüntették, őt teljesen félreállították. Csontig lesóványodott. Amikor 59 éves korában utolérte a halál, már csak egy összetört öregembert vihetett magával. Ültem a kórházi ágya szélén, és fogtam a kezét. Amint érezte, hogy eljött az ideje a búcsúzásnak, egy utolsó kézszorítással elküldött. Nem akarta, hogy haláltusáját végignézzem. Utolsó szavai mindmáig bennem élnek: »Menj, téged várnak a gyerekek. És köszönöm.«²⁰

A magvetés embere. Így nevezte őt Vitányi Iván 1981-ben. Találóan, hiszen egykori tanítványai szinte kivétel nélkül nevet, rangot vívtak ki maguknak. Az elvetett magok kikeltek.

Muharay Elemér nagy álma, az ötezer faluszínpad terve, amint arról már korábban is szó esett, nem valósulhatott meg, magát a fői kezdeményezést is betiltották. Harminc évvel később azonban mintha realizálódni kezdett volna Muharay Elemér álma: tanítványa, Vass Lajos határainkon is túljutó sikerrel vezette a televízió első „Röpülj, páva!”-vetélkedőjét és falvainkban sorra alakultak a Páva-körök. Egy másik neves tanítványa, Tímár Sándor egy nemrég rendezett emlékműsorban azt mondta, örülne most Elemér bá (Bartók Bélával együtt), ha

¹⁸ Ohati Nagy László: Kilencvenéves lenne Muharay Elemér [Honismeret 1992/1] 19-20.

¹⁹ Magyar Nemzet, Népszabadság, Népszava, Délmagyarország, Pest megyei Hírlap stb. 1960. febr. 5.)

²⁰ Muharay M. Edit: Életemnek volt tavasza 4. rész [Nők Lapja 1999/45] 57.

látná a pedagógiája nyomán kialakult tánc-ház-mozgalmat, a néptánc és a tánc-költészet új színpadi értelmezését. S ha már vele kezdtük, fejezzük is be utolsó felfedezettje (halála előtt egy évvel), Csoóri Sándor szavaival: „... *A balladajátékokkal való bajlódásaim közben talál-
tam rá életem legtartósabb és legszilárdabb érzelmi és szellemi közösségére: a népdalokat, a
népzenét, a táncot, a nyelvet megőrző és teremtő magyarok közösségére.*”²¹

Nyomtatásban megjelent főbb művei:

- Magyar játékszín [Budapest, 1940]
- Útmutató a Magyar Játékszín játékaiknak és előadószámainak bemutatásához [Budapest, 1941]
- Hagyományunk, műveltségünk, életünk [Kispest, 1942]
- Az ifjúvezető kultúrmunkája [Kolozsvár, 1943]
- Balladamondó könyv [Budapest, 1944]
- Magyar játékszín (Második, bővített kiadás) [Budapest, Magyar Élet, 1944]
- Két karácsonyi játék [Budapest, 1947]
- A csoda - Az egyszeri király kenyere (Jelenetek) [Szabadka, 1947]
- Mindennapi kenyere. Alkotmányünnepi játék. [Budapest, 1951]
- Három népi együttes három népi játéka (Bagi multság, Galgahévízi lakodalmas, Turai fonó) [Budapest, 1953]
- János, a nagyerejű (Bábjátékok) [Művelt Nép, Bp., 1954]
- Bábjátékunk néhány kérdéséről [Művelt Nép, Bp., 1954]
- Ki az erősebb? [Budapest, 1954]
- Népmese - bábjáték. Népmesék, bábjáték vázlatok, bábjáték. [Budapest, 1954]
- Népmese - mesejáték [Budapest, 1954]
- Népi gyermekjátékaink az általános iskola 1-2. osztályában [Budapest, 1954]
- Mesejátékok [Budapest, 1957]
- Dolgozz macska! (öt népi komédia) [Bukarest, 1958]
- Gyöngyös Gyöngyi szép szerelme (Népi daljáték) [Eger, 1959]

Források:

- SZÁRSZÓ (Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadás- és megbeszélés-sorozata) [Bp, 1943]
- Vitányi Iván: A néptánc-mozgalom indulása [Muzsika 1965/4.]
- Magyar Életrajzi Lexikon [Bp.,]
- Csoóri Sándor: A sugalmazó ember [Tiszatáj 1981/X/23]
- Jancsó Miklós levelei Muharay Elemérhez [Tiszatáj 1981/X/27]
- Tasi József: „Népművészeti tanár úr” [Tiszatáj 1981/X/17]
- Vitányi Iván: A magvetés embere [Tiszatáj 1981/X/33]
- M. Kiss Sándor-Vitányi Iván: A magyar diákok szabadságfrontja [Bp., 1983]
- Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom [Bp., 1989]
- Ohati Nagy László: Kilencvenéves lenne Muharay Elemér [Honismeret 1992/1]
- Ördög Margit-Muharay György-Velkeiné Pócz Ilona: Muharay Mihály (1898-1969) [Bp., 1995]

---

²¹ Csoóri Sándor: A sugalmazó ember [Tiszatáj 1981/X/25]

- Kertész Tibor: 35 éve hunyt el Muharay (Muhoray) Elemér népszínháték-szervező, a faluszínpad-mozgalom elindítója [Berényi Kármentő 1995/2]
- Muharay M. Edit: Életemnek volt tavasza (*Fejezetek Muharay Elemérről Zakar Edit életrajzából*) 1-4. rész [Nők Lapja 1999/42-45/56-57.]
- A Kis Újság, Friss Újság, Magyar Szemle, Magyar Nemzet, Népszabadság, Népszava, Délmagyarország, Délamerikai Magyar Hírlap, Pest megyei Hírlap egyes számai.